

Din Haberciliği ve Din Haberleri Üzerine Bir İnceleme

A Study on Religion Journalism and Religion News

Muzaffer Şahin, Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, E-Posta: muzaffer.sahin@hbv.edu.tr
Zakir Avşar, Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, E-Posta: zakir.avsar@hbv.edu.tr

<https://doi.org/10.47998/ikad.1088273>

Anahtar Kelimeler:

Din Haberleri,
Din Haberciliği,
Din Haberleri
Editörlüğü,
Din Haberleri
Muhabirliği.

Öz

Toplumları en çok etkileyen siyaset, ekonomi ve spor konuları gazetecilikte ayrı editörlükleri olan, ayrı uzman muhabirlerin görev aldığı ve çok sayıda haber üretilen alanlar haline gelmiştir. Diğer yandan toplumları daha da derinden ve kapsamlı biçimde etkileyen dini içerikli habercilikte; editörlük, muhabirlik ve haber üretimi uzmanlığı gözlenmemektedir. Bu makalede din haberleri ve din haberciliği ile ilgili temel yaklaşımlar ele alınmış ve Türkiye’de üç farklı yayın politikasına sahip gazetede din haberciliği ve din haberlerine yönelik araştırmanın bulguları analiz edilmiştir. Araştırmanın ikinci bölümünde Diyanet İşleri Başkanlığı basın dosyasında yer alan haberler Ramazan ayında ve sonrasında taranarak ilave bir analiz yapılmıştır.

Keywords:

Religion News,
Religion Journalism,
Religion News Editor,
Religion News
Reporter.

Abstract

The subjects of politics, economy, and sports which affect societies the most, have become important areas of journalism with expert editorship and news reporting. On the other hand, religion journalism, which affects societies more deeply and comprehensively compared to other subjects, lacks the expertise in editorship, reporting, and news production. In this article, religion journalism and basic approaches to religion news are discussed. In addition to the findings of the research on religion journalism and religion news, the publication policies of three different newspapers in Turkey were analyzed. In the second part of the research, an additional analysis was made by scanning the news in the press file of the Presidency of Religion Affairs during and after Ramadan.

Giriş

Kutsal kitapların matbaalarda çoğaltılarak dağıtılmasına her din erken veya geç ilgi göstermiştir. Hristiyanlar; Katolikler, Protestanlar vd., Müslümanlar; İslam alemi, Museviler; Yahudiler. Kitabî dinlerin bilgisinin bireyle, toplumla paylaşılmasında başka bir ifadeyle kitleselleşmesinde ilk adım matbaa ile atılmıştır, yayıncılığın her alanında devam etmiştir. Günümüzde geleneksel medya ve yeni medya üzerinden bu çaba olan gücüyle devam etmektedir. Luther'in matbaa için şöyle dediği söylenir: "Tanrı'nın müjdeyi iletken en büyük ve en yüce lütfü." (Dickens'ten akt. Poe, 2019: 167) Modern yöntemlerle 200 adet basılan ilk tam kitap 1454 tarihli Gutenberg'in ünlü 42 satırlı İnciliydi. Daha sonra 16. Yüzyılın ortalarına doğru Avrupa'da gazeteler yayına başlamıştır (Poe, 2019: 168). 18. yüzyılın öğüt verici haftalık dergileri, enformasyon ve eğlencenin ilk örneğini oluşturmaktadır. Öğüt verici haftalık dergiler, Almanca olarak yayınlanmış ve öncelikle kadın okurlara erişmeyi ve yurttaş bilincini oluşturmak için bir forum yaratmayı amaçlamıştır (Alver, 2007: 29). Medya geleneksel dini sosyalleşme araçlarına ek olarak modern dini sosyalizasyon aracına dönüşmüştür (Arslan, 2016: 10). Geleneksel kitle iletişim araçlarının dönüşüm süreciyle beraber artık sadece bilgi alıcısı veya tüketicisi değil; aynı zamanda üretip yayınlıyoruz. Artık bilgiyi pasif olarak tüketmekle yetinmiyoruz, onu kendimiz aktif olarak üretmek ve iletmek istiyoruz. Biz tüketici ve üreticiyiz. Bu ikili rol, bilgi miktarını muazzam bir ölçekte artırmaktadır. Dijital ortam sadece pasif izleme için pencereler sağlamıyor, ayrıca içinden geçiş yaptığımız kapıları da sunuyor (Han, 2017:15).

Gazeteler tarihe ışık tutan, yaşanan dönemin güncel görüş ve tartışmalarını daha ileriki dönemler için belgeleyen araçlardır. Gazeteciler de kendi tarihlerine tanıklık eden ve tarih yazımında kendi dönemlerinin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda fikir üreten aktörler arasındadır, gazetelerin tarihi içinde bulunduğu toplumun sosyal, kültürel ve ahlaki değişimlerinin tarihi olarak da okunabilir (Cangöz, 2015: 31). Gazeteler kültürel yapının salt aktarıcıları olmakla kalmayıp yorumcusu da olmuşlardır, din haberciliği de buna dahildir.

Kitleler, haber ve enformasyonda daha çok maddi yaşamı ilgilendiren içeriklere yöneldiği için dünya genelinde geleneksel ve yeni medya ile sunulan dini haberler de çoğu zaman öz ve şekil bakımından popüler kültür etkisini yansıtmaktadır. Poe (2019: 396-398) iletişim araçlarının yayınlarıyla insanların ruhani olarak kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlamadığına işaret ederek, "kısmen iletişim araçları ve onların kolaylaştırdığı ekonomik patlama nedeniyle artık ruhani meselelere sürekli - hatta hiç - odaklanmayı gerektirmeyen maddi koşullarda yaşıyoruz" saptaması yapmaktadır.

"Aristoteles'in dediği gibi yaşamın amacı mutlu olmaktır. Ona katılmamak zordur. Bu yüzden içinde yaşadığımız yeni göstergeler dünyasının bizi mutlu edip etmediğini sormak tamamen hakkımızdır. Verdiğimiz cevap ikircikliydi. İletişim araçları ve özellikle modern iletişim araçları maddi mutluluğumuza büyük katkı yapmıştı. Onlar yeni bir nesnelere dünyası yaratan araçların arkasındaydılar. İletişim araçları, özellikle de modern iletişim araçları, duyuusal mutluluğumuzu artırmışlardı. Kendi deneyim ve algılarımızdan koparak başkalarının algıları içinde muazzam çeşitlilikte deneyimler yaşamamızı sağlamışlardı. Son olarak iletişim araçları ve özellikle modern iletişim araçları ruhani mutluluğumuz üzerinde nispeten olumsuz bir etkiye sahip olmuşlardı. Bu bakımdan göstergelerin yeni dünyası bizi ele geçirmiştir. Marx'ın diliyle söylersek göstergeler bize hizmet edeceğine biz göstergelere hizmet ediyoruz. Bu durumun farkına varıp varamayacağımızı, varırsak da özgürleşmek için bir şey yapıp yapamayacağımızı sadece kahinler söyleyebilir" (Poe, 2019: 403).

Din haberciliği batılı kültürde uzmanlık alanı olarak görülmektedir. Dünyada akademik sıralaması yüksek gazetecilik lisans ders programlarından Texas Austin Üniversitesi ve USC Annenberg Üniversitesi'nde "Din Haberciliği" adıyla ders verilmektedir (Şenyüz, 2018: 100-101). Türkiye'de Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde, Sakarya Üniversitesi'nde "Medya ve Din", İstanbul Aydın Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde "Din, Kültür ve Kalkınma" dersleri, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi "Haber Türleri" dersi içinde "Sağlık Bilim, Din ve Çevre Haberciliği" konu başlığı yer almaktadır. Akademide konu ile bağlantılı araştırma projeleri ile gazeteci ve din konuları da irdelenmektedir. Avusturalya'da medya çalışanları, gazeteciler, gazetecilik eğitmenleri ve gazetecilik öğrencilerini hedef alan bir proje, İslam ve Müslümanlara yönelik önyargıları ve sorunlu haber anlatılarını ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Söz konusu araştırma haber medyası çalışanlarının İslam ve Müslümanlarla ilgili bilgi düzeyleri arttığında, medya anlatılarında olumlu değişimin mümkün olabileceğini göstermesi açısından önemlidir (Ewart, O'Donnell ve Chrzanowski, 2018: 777'den akt. Şenyüz, 2018. 105). Diğer akademik çalışmalarda ise "din eğitimi" ekseninde medya ve din ilişkisi konusu daha çok ön plana çıkmaktadır (Furat, 2019). "Medya ve Din Araştırmaları (MEDİAD)" adıyla hakemli bir akademik dergi ise Erciyes Üniversitesi tarafından 29 Haziran 2018 tarihinde yayınlanmaya başlanmıştır. Çamdereli ve arkadaşları tarafından hazırlanan "Medya ve Din"1 derleme kitabı ise medyanın din bilgisi, dini içerikleri ve benzeri konuları içeren ondört bölümden oluşmaktadır. 2015 yılında İstanbul'da düzenlenen "Medya ve Din" sempozyumunda ele alınan çalışmalar arasında nitel ve nicel araştırmaların az olduğu ve medya ile din ilişkisinin çok yönlü tartışılmamasına neden olan unsurlardan biri olduğu belirtilmektedir (Temel, 2019). Ayrıca aynı sempozyum sonuç bildirgesinde iletişim fakültelerinde medya ve dine ilişkin seçmeli dersler konulması önerilmektedir.

Öte yandan din haberciliği konusunda uzmanlaşma talepleri giderek ön plana geçmektedir. Dini içerikli haber yazan gazetecilerin ve alan editörlerinin tıpkı siyaset, ekonomi, spor vd. branşlardaki gibi uzmanlardan oluşması önerilmektedir. Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş, 25 Mayıs 2018 tarihindeki bir konuşmasında talebini şöyle aktarmaktadır: "Biz, medya mensuplarıyla sürekli irtibat ve diyalog içinde olmak istiyoruz. Bu sadece Başkanlığımızın çalışma ve hizmetlerini milletimize aktarma açısından değil, aynı zamanda din konusunda doğru bilgi verme açısından da söz konusu. İletişim ve diyalog hayatı önem taşımaktadır. Bu anlamda medya organlarımızın din konusunda uzman muhabirler istihdam etmesi gerçekten çok önemlidir" (islamvemedya.com). Diyanet İşleri Başkanı Erbaş, 07.01.2022 tarihindeki bir başka toplantıda hem editörlerin hem de muhabirlerin bu alanda özel eğitime tabi tutulmasını önermektedir: "Din ve Diyanetle alakalı haberler konusunda daha hassas davranılması gerekiyor. Medya gruplarımızın bu alanda istihdam ettikleri editörlerin ve muhabirlerin özel bir eğitime tabi tutulmasının gerektiğine inanıyorum. Din-Diyanet alanında haber ve yorum yapan kimselerin hiç olmazsa asgari düzeyde dini literatüre hakim olması büyük önem arz etmektedir" (iktibasdergisi.com).

1 Çamdereli, M., Doğan, B.Ö., Şener, N.K., (2014), Medya ve Din, İstanbul, Köprü,

Din haberciliği Hristiyan dünyasında da uzmanlaşma ve eğitimin önemini gündeme taşımaktadır. ABD’de bir dini gösterinin ardından yazılan haber için yapılan yorumda “utanç verici hata” ve “haber düzeltmesi” tespitini Kovach ve Rosenstiel (2007: 92-93) şöyle aktarmaktadır:

“New York Times’ın din sayfası yazarı olan Laurie Goodstein tarafından anlatılan bu olay, Pentecostal mezhebine mensup tutucu Hristiyanlarca Kongre Binası’nın merdivenlerinde düzenlenen bir dua toplantısıydı. Toplantıda hastaların okunup üflenerek tedavi edilmeye çalışılması, okulların sabahları dua ile başlaması yolunda çağrılar, kürtajın ve eşcinselliğin kınanması gibi etkinlikler görülebiliyordu, yani tipik bir muhafazakar, dinci toplantıydı. Goodstein’in aktardığına göre, bu olayı gazetesi için haber yapan bir muhabir, o gün olan her şeyi anlatmış, ancak bir de şöyle bir cümle eklemişti: ‘Bazen, sahnenin arkasındaki azametli Kongre Binasında bulunan kanun yapıcılara yönelik bir saldırganlık görüldü’. Sonra muhabir, mitingde konuşma yapan bir Hristiyan radyo yayıncısının sözlerini alıntılar: ‘Hep beraber dua edelim de, Tanrı’nın kılıcı şu Kongre binasındakilerin üstüne insin.’ Muhabir, konuşmacının “kılıcı insin” derken öldürmeyi kastettiğini varsaymıştı. Ancak Goodstein’in açıklamasına göre, “Pentecostal mezhebine mensup herhangi biri, Tanrı’dan kılıcını birisinin üzerine indirmesini istemesinin, manevi anlamda, kutsal ruh manasında kılıcını indirmek, yani Tanrı ve Hz. İsa sevgisinin o kişinin ruhunda baskın çıkması için dua etmek manasına geldiğini bilir. Sorun, muhabirin bunu bilmemesi, haber merkezinde danışabileceği Pentecostal mezhebine bağlı biri olmaması ve belki de konuşmacının gerçekten tüm Kongre’nin öldürülmesi gerektiğini savunduğu gerçeğini ikinci bir kişiye sorup teyit ettiremeyecek kadar yoğun bir biçimde ‘okuyucunun gözlerini yuvalarından uğratacak bir hikaye yakalama’ düşüncesine odaklanmış olmasıydı. Bu haber için çok utanç verici bir düzeltme yapma zorunluluğu doğmuştu.”

Batılı Hristiyan dini otoriteler medyanın ahlaki ve toplumsal işlevi konusunda da mesaj vererek alanı dini kavramlarla ilişkilendirmektedirler. Papa II. John Paul 2000 yılındaki bir konuşmasında; “kamuoyu üzerindeki muazzam ve doğrudan etkisiyle gazetecilik, yalnızca ekonomik güçler, kar ve özel çıkarlarla yönlendirilemez. Bunun yerine, güçlü iletişim araçlarının herkesin iyiliği için gazetecilerin ellerine teslim edildiği bilinciyle basın, bir bakıma kutsal bir vazife yapmaktadır” demiştir (Kovach & Rosenstiel, 2007: 23).

Gazetecilikte uzmanlaşma alanlarının genel olarak sınırlı kaldığı ve gazetecinin her konudaki haberi yazabileceği yaklaşımı akademik araştırmalarda da gözlenmektedir. Cangöz’ün (2015: 207-208) yaptığı bir çalışmaya katılan gazeteciler haber üretiminde uzmanlaşmanın bir hayli sınırlı olduğunu kaydetmişlerdir. Katılımcıların yüzde 47’si yaptığı haberlerin belirli bir alanda olduğunu belirtirken, yüzde 53’ü haber yapma uğraşının belirli bir tema veya alan ile sınırlı olmadığını, gündelik iş akışı içinde her çeşit olay veya gelişmenin haberini yapabildiklerini ifade etmişlerdir. Uzmanlaşma alanları olduğunu ifade edenlerin, yüzde 19’u güncel haber, yüzde 10’u spor, yüzde 8’i ekonomi, yüzde 8’i kadın veya toplumsal cinsiyet, yüzde 8’i siyaset, yüzde 4’ü dış haberler, yüzde 43’ü ise diğer olarak ifade edilmektedir.

Din Kavramı ve Din Haberciliği

Din kavramı farklı dinsel geleneklerde etimolojik düzeyde farklılıklar göstermekle birlikte Türkçede kullanılan “din” kelimesi Arapça kökenli olup bir çok kavrama (ceza, hüküm, teslimiyet, ibadet, üstün gelme, hakimiyet, gelenek, yol, kanun ve millet) vurgu yapan anlam zenginliğine sahiptir. Bu anlamlardan hareketle din, hakim olan, yaratıcı, hesaba çeken ve insanlara ceza ve mükafat veren Allah’a insanların hem bireysel hem

de toplumsal olarak boyun eğmesi, ibadet etmesi sonucu ortaya çıkan gelenek ve yoldur. Bu bağlamda dini “mutlak varlık, metafizik, kutsal, aşkın veya tanrı fikri çevresindeki inanç dünyasına bağlı olarak meydana gelen iman ilkeleri, ibadet şekilleri, öğretiler, davranış kalıpları, ahlaki ilkeler ve cemaat yapıları” şeklinde tanımlamak mümkündür. Dinin; öğretisi, ibadet, ahlak ve cemaat olmak üzere dört boyutu bulunmaktadır (Yılmaz, 2014: 23’den akt. Çuhadar, 2015: 176). Din kavramı, Latince’de ise Allah’a karşı hürmetle karşılık bağlılık ve cemaat anlamlarına gelen “religio” kelimesinden gelmektedir (Sezen, 1993: 21’den akt. Hayta, 2019: 4). Din insanın yaratılışıyla başlar ve ilk yaratılıştan itibaren din-toplum arasındaki bağ çok yönlü iletişimin gelişme faktörlerinden biri haline gelmiştir. Özellikle İslam’ın evrenselliği, bu dinin mensuplarının kitle iletişiminden azami derecede yararlanmaya sevk etmiştir (Şahin, 2011: 9).

Din-iletişim ilişkisi din-haber özelinde ayrı bir paradigma oluşturmaktadır. İnanç dünyasında olup bitenler, yeni gelişmeler, ziyaretler, önemli dini günler ve dini ritüeller, doğum, ölüm, evlilik vb konuların din ilişkisi kapsamında ele alınması, bütün bunların haber olarak işlenmesi çoğu zaman ve sıkça gözlenebilen tespitler olmaktadır. Dine dair veya dinle ilişkili her türden haber dinin bütün boyutlarına etki etmekte, tartışma yaratmakta ve zaman zaman sosyal yaşamı dönüştürmektedir. Dini içerikli bilgiler diğer konularda olduğu gibi haber değeri kavramına uyumlu bir şekilde habere dönüştürülmektedir. Yenilik, zamanlama, ilginçlik, etkileyicilik, ünlü kişiler, ünlü ülkeler, yakınlık, zıtlık, çatışma hali vb. unsurlar belirleyici olmaktadır.

Hayatımızı sürdürmek, kendimizi korumak, sosyal bağlar oluşturmak, dostu düşmanı ayırmak için habere ihtiyaç duyarız (Kovach & Rosenstiel, 2007: 12). Gazetecilik, günümüzde haber oluşturma pratiği, redaksiyonel planlama ve kendini anlayışı tartışmaları kapsamında bilim çevrelerinin dikatini çekmektedir. Diğer toplumsal alanlar gibi gazetecilik de bilimselleşmiştir (Wesslwr, 1995:20 vd.’den akt. Alver, 2007: 15). Haberler üzerine yapılan genel ve özel çalışmalar bilimselliğe katkı vermektedir. Habercilikte uzmanlık alanları bağlamındaki tespitler ve konular; işleniş biçimi, yöntem ve içerikleriyle yeni tartışma zeminleri de oluşturmaktadır. Zaman zaman din haberciliğinde gündem oluşturan bu tartışmalı içerikler, gazetecilik pratiğinin doğasından da kaynaklanabilmektedir. Haberlerin cezbedici bir şekilde anlatılmasında da bir dizi sorun yatmaktadır. Acelecilik, bilgisizlik, tembellik, yanlış yöntem, önyargı, kültürel özellikler bu sorunların başlıcalarıdır. İyi haber yazmak zaman alır. Bu iş, sonunda gerçekleri kısa ve açıklayıcı cümlelere sıkıştırmaktan daha fazlasını içeren stratejik bir alıştırma dönüşür. Ve bugün, gazetecilerin gitgide azaldığını hissettikleri ‘zaman’ bir lüks haline gelmiştir (Kovach & Rosenstiel, 2007: 158).

Toplumsal hayatın en önemli unsurlarından olan din, medya için de önemli bir kaynak haline gelmiştir. Medyanın etkinlik alanının artması bu zorunluluğun oluşmasında etkilidir. Medya için din önemli bir içerik konusuyken, dini kurum ve cemaatler için medya, dini mesajları aktarmada önemli bir araç haline gelmiştir. Bu bağlamda geline süreçte, din ve medya ilişkisinin hem bir zorunluluk ilişkisi olduğu, hem de her geçen gün varlık sahasını genişleten bir alan olduğu görülmektedir (Hayta, 2019: 131).

Mitchell, J & Gower, O. (2012) Editörlüğünde yayımlanan “Religion and The News” isimli çalışmada din ve haber konusunda farklı bölümlerde değerlendirmeler yapılmıştır. 2 Bu eserden makale bağlamında aşağıdaki özetler alıntılanmıştır.

Din ve haber medyası arasındaki ilişki genellikle zordur ve karşılıklı yanlış anlamalarla doludur. Dinle ilgili pek çok haberin şu anda din okuryazarlığının eksikliğini göstermektedir, din editörleri ekonomi veya çalışma hayatı haberciliğindeki meslektaşları kadar bilgili ve deneyimli olmalıdır. Ayrıca, dinlerin, özellikle haberler ve gazeteciler olmak üzere farklı medya ile daha kolay ve daha açık bir şekilde ilişki kurarak, ilişkiyi doğru hale getirmede kendi rollerini oynamaları gerekmektedir (Woolley, 2012: 61-75). Gazetecilerin vermek istediği dini haberler ile dinlerin duyulmasını tercih ettiği ‘iyi haber’ arasında her zaman bir gerilim olacaktır. Gazetecilerin dini konularda daha bilgilendirici tartışmalar sunabilmeleri için daha fazla din okuryazarı olmaları gerekmektedir. Dini gruplar ise daha proaktif olarak etkileşime girmelidir (Landau, 2012: 79). Royle (2012), haberlerde ve diğer popüler medyada din sunumunun zorluklarının yanı sıra bu tür haberlerdeki karmaşıklığa vurgu yapmakta ve dini haberlerde din ve haber bütünlüğünü sağlamanın zorluklarına işaret etmektedir. Gill (2012), 1969, 1990 ve 2011 olmak üzere üç spesifik dönemi ele aldığı bölümünde, Birleşik Krallık’taki sosyal ve dini bağlamın farklı algılarını gözlemlemenin mümkün olduğunu iddia etmektedir. Bunlara, sekülerleşme, İslam düşmanlığı, Hristiyanlığa kayıtsızlık ve düşmanlık, New Age dinine ilgi dahildir. Beckett (2012), çevrimiçi ağların halkın haber tüketimini kökten değiştirdiğini ve internetin geleneksel medyaya meydan okuyan ‘karşı sesler’ için muazzam bir fırsat sunduğunu, ‘ağa dahil olan din’in inanç geleneklerine aidiyetin doğasını değiştirdiğini ileri sürmektedir. Ayrıca inananların daha yüksek düzeyde etkileşimli katılımlar arayacaklarını belirtmektedir. Gazeteciliğin yapısı geçtiğimiz on yıllarda çok değişime uğramıştır; bloglar, Twitter, Facebook ve okuyucularla artan etkileşim, dini haberciliğin doğasını da kökten değiştirmiştir (Gledhill, 2012: 89).

Gledhill (2012), 1987’den bu yana dini gazetecilikte meydana gelen değişiklikleri belirlemek için yaptığı çalışmada, ulusal nüfus sayımında kendilerini Hristiyan olarak kabul eden her on İngiliz vatandaşından yedisinin, piskoposları bile şaşırtacak şekilde, inanca olan sözde azalan ilgiyi yalanladıklarını ortaya koymaktadır. Barrow (2012), dinler ile internet tabanlı yeni medyanın yükselişi arasındaki ilişkileri inceleyerek, dinin haberlerde yer alma şeklinin ancak etkileşim tesis edilerek, bu yolla değiştirilebileceğine vurgu yapmaktadır. Son yirmi yılda din ve dini haberlerdeki artışın beklentilerin ötesine geçtiğini vurgulayan Brown (2012: 117) çalışmasında, “Çevrimiçi gazeteciler kilisenin topraklarına girebilir ve kendilerini basit alışverişten daha fazla bağlılık gerektiren ve ödüllendiren bir tür gönüllü topluluk olarak kurgulayabilirler” sonucuna ulaşmaktadır. Kuzey İrlanda’daki barış inşa sürecine ilişkin kişisel deneyiminden yararlanan Scott (2012), dini haberde denge kavramını ele almakta ve çatışma ortamlarında dengeli ve

2 Ashgate Publishing LTD Gower House - ISBN978-1-4094-2019-4978-1-4094-2020-0978-1-4094-2018-7

ayrıntılı haber yazmanın önemine işaret ederek, “Yirmi dört saatlik haber döngüleri ile bir hikaye üretme baskısı altında çalışan medyanın dinle ilgili haberleri genellikle dengeden yoksun olduğunu, yanı sıra farklı dini bakış açılarının çeşitliliği ve karmaşıklığının çok az değerlendirildiğini” belirtmektedir.

Diğer yandan dijitalleşme, dinin bütün boyutlarını dönüştürmektedir, bu dönüşüm dinin özüne yönelik değildir, dijitali kullananları etkisi altına almıştır (Çuhadar, 2015: 176). Dini içerikli web sitelerinin ilk örneklerinden ecunet.org özellikle Hristiyan gruplarını bir araya getirmeye çalışan bir işleve sahiptir. Dinin dijitalleşmesine Müslümanlar da uzak kalmamıştır, Müslüman öğrenciler ilk defa Amerika’da İsna denilen kurumu kurmuşlardır. ABD’de günde 3 milyon kişi, interneti dini ve manevi bilgi almak için kullanmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından TÜİK’e yaptırılan araştırmaya göre internet yüzde 4.8 oranında dini bilgi kaynağı olarak görülmektedir (Çuhadar, 2015: 179-182). Dinin bir içerik olarak sosyal medyada yer alması, tartışmalı olan medya ve din konusunda yeni bir alan açmıştır. Literatürdeki sosyal medya ve din konusu son yıllarda farklı boyutlarıyla ele alınmaya başlansa da henüz araştırmayı bekleyen bir çok konu mevcuttur. Sosyal medyanın popüler kültürü taşıyıcı ve yaygınlaştırıcı özelliği göz önünde bulundurulduğunda, sosyal medya din ilişkisinin popüler kültür açısından incelenmesi önem taşımaktadır (Düzcan, 2020:85).

Türkiye’de Din Haberciliği

Basın yayın organları sahip oldukları yaklaşımları haberlerine de yansıtmaktadırlar. Gazeteciler içinde buldukları toplumun sosyo-kültürel ortamına doğarlar ve onları toplumun bu değerleri şekillendirir. Yakın tarihimizden bu yana yönetim birimleriyle İslam arasındaki sancılı ilişki aydınları ve bu aydınlar arasında kendilerine özgü özellikleri ile yeralan gazetecilerin İslama bakışını etkilemiştir (Ezerbolatoğlu, 1996: 86).

Türkiye’de gazetecilerin kültürel geleneği, Batı’daki meslektaşlarından farklı bir öyküye sahiptir. İlk gazete doğrudan Osmanlı Hanedanı tarafından modernleşme hareketlerini halka anlatma ve benimsetme amacıyla yayınlanırken, Cumhuriyet rejiminin kurulma sürecinde Anadolu’da yeni sisteme destek vermesi amacıyla gazete yayınlama fikri de Atatürk ve yakın çalışma arkadaşları tarafından desteklenmiş; İrade-i Milliye ve Hakimiyet-i Milliye gazetelerinin yayınlanması sağlanmıştır (Cangöz, 2015: 23). Türkiye’de dini içerikli haber örneklerine basın tarihi ile özdeşik olarak rastlanmaktadır. İstanbul’da 1831 yılında yayınlanan Takvim-i Vekayi’nin ilk sayısında, Beyoğlu’nda çıkan bir yangından sonra Padişah’ın Galata’da inşaatı yapılacak Katolik Kilisesi için arsa bağışladığı haberini kullanmıştır (Demireğer, 2008’den akt. Cangöz, 2015: 72). Cumhuriyet döneminde Diyanet İşleri Başkanı ve Başkanlığı’nın faaliyetleri dini haberler olarak yaygın biçimde gazetelerde yer almıştır, halihazırda Diyanet İşleri Başkanlığı’nı merkez alan dini habercilik devam etmektedir.

Çuhadar (2013), “Ulusal Basında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Temsili” üst başlıklı Yüksek Lisans Tezinde Diyanet İşleri Başkanı bağlamında bir haber analizi yapmıştır. Diyanet İşleri Başkanı’nın açıklama ve ziyaretleriyle ilgili haberlerin gazetelerde sunumunu konu edinen çalışmada, haber metinlerinin bir mücadele alanı olarak kurgulandığı sonucuna ulaşılmıştır. Haberlerde Diyanet İşleri Başkanlığı’nı desteklemesi veya eleştirmesi şeklinde gözlemlere ulaşılmıştır. Çalışmada gazetelerin haber unsurlarında (başlık, alt başlık, kelime seçimi) ve kaynak kullanımlarında bir anlam mücadelesine girdikleri belirtilmektedir. Sonuç olarak gazeteler yayınladıkları haberlerde, sahip oldukları görüşler doğrultusunda Diyanet İşleri Başkanlığı’nın görüşlerini pekiştirecek veya eleştirecek tarzda haberler yaparak tarafsızlık ilkesini ihlal ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır (Çuhadar, 2013: 229, 237).

Basında din adamı kimliğine yönelik haberler ilgi odağı olmaktadır. Bu kapsamda Yenen (2012: 1174) tarafından yapılan çalışmada din adamı kimliğinin yazılı basındaki temsili ele alınmıştır. 24 ulusal gazetede tespit edilen 213 haber üzerinde alımlama çözümlemesi yöntemi ile 2011 yılının ilk üç ayını kapsayan araştırmada haberler dört farklı kategoride ele alınmıştır; Diyanet İşleri Başkanı, imam, Diyanet ile ilgili sendika-dernek ve müftü olarak belirlenmiştir. Çalışmaya göre kimliğin temsili bağlamında yayınlanan haberler daha fazla imam karakteri ile ilgilidir. Diyanet İşleri Başkanı ile ilgili yayınlanan haberlerin hiyerarşi açısından Başkanın sahip olduğu mevkiine gönderme yaptığı anlaşılmaktadır. Müftü ve sendika-dernek görevlileri ile haberlerin dağılımı da kimliğin temsiline dair bir içerik taşımamaktadır. Çalışmada, din adamı kimliğinin ortaya çıkmasını sağlayan haberlerin imamlarla ilgili olduğu belirlenmiştir. Bu haberlerin dağılımı dikkate alındığında imam kimliğinin olumlu yönleriyle ilgili haberlerin diğer haberlerden fazla olduğu tespit edilirken olumsuz özellikleri vurgulayan haberlerin sayısının da azımsanamayacak oranda olduğu kaydedilmektedir.

Şahin, (2011: 13) “Medyada Ramazan ve Dini Bayramlar: Cumhuriyet Gazetesi Örneği (1924-1941)” isimli Yüksek Lisans Tezinde, Ramazan’ın haberlerde sunumunu incelemiştir. Çalışma, Ramazan ayının başında Ramazan hakkındaki haberler, Ramazan eğlenceleri, yeme hazırlıkları, dini hazırlıklar, Ramazan’ı davullarla halka duyurma, iftar ve imsak zamanlarının yayınlanması, camilerde yürütülen hazırlıklar, Ramazan’a özgü olarak düzenlenen ulaşım araçları seferleri, alışveriş, top atışları, mahyalar, vaazların milli ve iktisadi içeriği ve Beyazıt Camii avlusunda Ramazan sergisinin açılması hakkındadır.

Geçmiş ve toplumsal dokusu büyük oranda dine, yani İslam’a dayanan bir toplumda şüphesiz dine ve dindarlığa yönelik araştırmalar büyük önem taşıyacaktır. Türkiye, dini etkiyi toplumsal yapıda canlandırmak isteyenlerle buna direnenlerin mücadelesine sahne olmuştur. Toplumda elit bir tabaka olarak kabul gören gazeteciler, zaman zaman bu mücadelenin baş kahramanları olmuşlardır (Ezerbolatoğlu, 1996: 4). Basının, kamuoyunun ilgisini çeken konuları kullanması ticari kaygılara da dayanmaktadır. Tiraj kaygısıyla aynı konuların çeşitli zamanlarda haber malzemesi yapıldığı çok görülen bir örnektir. Nokta Dergisi Yayın Yönetmeni Ayşe Önal, İslami konularda dergi kapağı yaptıklarında 4 bin 500 -5 bin fazladan tiraj aldıklarını belirtmektedir (Ezerbolatoğlu, 1996: 23).

Medyanın ontolojisi eğlenceye ve dünyevi olana yakındır. Kutsal olan ise belli ritüelleri ve mekanı olan bir olgudur. Televizyonda izlediğimiz dini programlar bize aslında gerçek dini anlatmamakta ve biz magazinleşmiş bir dini öğrenmekteyiz. Medya sayesinde din, kadın programlarının her gün aynı şeyleri tartıştığı ve reyting getiren bir meta haline gelmektedir. Ülkemizde Ramazan ayında yaşanan din tartışmaları bir başka örnek olarak karşımızda durmaktadır. Medya dini sonuna kadar sömürmekte ve tekrar üretmektedir. Tekrar üretme ise modern bir tarzda başka bir deyişle, medya dini olarak karşımıza çıkmaktadır (Çelikkaya, 2010: 84-85).

Çelebi (2018: 135) toplumsal gelişmeye bağlı olarak çeşitli sivil/ticari ve dini gruplar, iletişim araçlarını bütün çeşitleriyle -kitap, gazete, televizyon ve internet gibi- dinin hizmetine sunulmuş görüldüğünü belirterek, mevcut dini yayınların niteliği, modernleşme sürecinin sarsıntıları ve medya formatının etkisiyle, geleneksel dini bilgi, anlayış ve otoriteden kopuşu sergilemesi bir yana, dinin popüler ve çoğul dindarlık formları içinde sunulması sebebiyle dini geleneği ve kamuoyunu bir nevi karmaşa içine ittiğini belirtmektedir.

Din Haberleri Üzerine Bir Araştırma

Makale konusu çalışma betimsel analiz tekniği ile değerlendirilmiştir. Yıldırım ve Şimşek'e (2006) göre, betimleme, araştırmada toplanan verilerin araştırma problemi ile ilgili olarak neleri söylediğini ve hangi sonuçları ortaya koyduğunu belirleme sürecidir. Betimsel analizde elde edilen veriler, daha önce belirlenmiş olan temalara ya da araştırma sorularının ortaya koyduğu boyutlara göre özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 224).

Çalışma kapsamında, Türkiye'de üç ayrı akımın önde gelenleri olarak kabul gören Hürriyet, Yeni Şafak ve Cumhuriyet gazetelerinde öncelikli olarak bir uzmanlık alanı taraması yapılmıştır. Bu gazetelerin tanımıyla ilgili zaman zaman farklılıklar olsa da genelde şu ortak tasnife rastlanmaktadır: Hürriyet merkez medya, Yeni Şafak muhafazakar medya, Cumhuriyet sol medya (Yenen, 2012: 1166).

Hürriyet, Yeni Şafak ve Cumhuriyet basılı gazeteleri ve internet uzantılarında 14-20 Kasım 2021 tarihinde yapılan taramalarda din haberleri editörü, dini içerikli haberlerde aynı muhabir adının tekraren kullanımı (uzman muhabir) ve internet haber sayfalarında din kategorisi gibi konu başlıkları ile incelenmiştir. Buna göre Yeni Şafak Gazetesi internet sitesi sayfa altında, konu başlıkları tasnifi kısmında "Dini Bilgi" kategorisi başlığında dini haber ve dini bilgileri paylaşmaktadır. Bunun dışında üç gazetede herhangi bir uzmanlık alanı (muhabirlik-editörlük) tasnifi tespit edilememiştir (Tablo 1-).

Tablo 1.

Türkiye’de üç ayrı akımın başta gelen temsilcileri olarak Hürriyet, Yeni Şafak ve Cumhuriyet gazetesinde din haberciliğine ilişkin uzmanlık alan tarama tablosu

Konu / Gazete	Hürriyet	Yeni Şafak	Cumhuriyet
Din haberleri editörlüğü	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş
Dini haberlerde aynı muhabirin adı tekrarı (uzman muhabir)	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş
İnternet sayfasında “din” kategorisi başlığı tasnifi	Belirtilmemiş	Belirtilmiş (Dini Bilgi)	Belirtilmemiş

14-20 Kasım 2021 tarihlerini ve o haftanın her gününü kapsayan araştırmada Hürriyet, Yeni Şafak ve Cumhuriyet gazetelerinde yayınlanan haber, röportaj ve köşe yazıları; ana gazete ve gazete ekleri dahil edilerek incelenmiştir. Dini içerikli haber, röportaj ve köşe yazılarında şehit cenaze törenleri, Türk ve İslam camiasının önemli isimlerinin cenaze törenleri ve haklarındaki bilgiler, diğer cenaze namazları, İslami içerikli kitap tanıtımları, ibadete açılan cami, Diyanet İşleri Başkanlığı, Orta Doğu ve Asya’da kendilerini dini referanslarla tanımlayan cemiyet, cemaat, organizasyon ve örgütler yer almaktadır. Dini kavramlara (Allah, Müslüman, Müftü, Diyanet, Musalla, Helallik, İslam düşünürü vb.) yapılan atıfların yer aldığı köşe yazıları da bu tasnife dahil edilmiştir (Tablo 2-).

Tablo 2

Hürriyet, Yeni Şafak ve Cumhuriyet Gazetelerinde 14-20 Kasım 2021 tarihleri arasında bir haftalık süreçte toplam haber ve köşe yazıları ile din haberleri ve dini kavramlara atıfta bulunulan köşe yazısı sayısı

Gazete Adı	Gazete tirajı: Kasım 2021 ³	Toplam Haber Sayısı	Dini İçerikli Haber Sayısı	Dini İçerikli Haberlerin Toplam Haberlere Oranı (%)	Toplam Köşe Yazısı Sayısı	Dini Kavramlara Atıf Yapan Köşe Yazısı Sayısı	Dini Kavramlara Atıf Yapan Köşe Yazısının Toplam Köşe Yazısına Oranı (%)
Hürriyet	185 Bin	1058	7	0.6	116	6	5.1
Yeni Şafak	76 Bin	639	25	3.8	71	22	30.9
Cumhuriyet	26 Bin	599	7	1.1	89	2	2.2
TOPLAM	297 Bin	2296	39	1.7	276	30	10.8

3 <https://www.medyajans.com/gazete-tirajlari.html>

Hürriyet Gazetesi: 14-20 Kasım 2021 tarihleri arasında, 7 günlük süre içinde Hürriyet Gazetesi'nde ekler dahil toplam 1058 adet haber yayınlanmıştır. Bunların yüzde 0.6'sını oluşturan 7 adet haberde dini içerik tespit edilmiştir. Yine aynı tarihlerde toplam 116 köşe yazısı içinde yüzde 5.1'ini oluşturan 6 yazı içinde birer paragraf halinde dini kavramlara ve/veya içeriklere yer verildiği belirlenmiştir (Tablo 2-).

Yeni Şafak Gazetesi: 14-20 Kasım 2021 tarihleri arasında, 7 günlük süre içinde Yeni Şafak Gazetesi'nde ekler dahil toplam 639 adet haber yayınlanmıştır. Bunların yüzde 3.8'ini oluşturan 25 adet haberde dini içerik tespit edilmiştir. Yine aynı tarihlerde toplam 71 köşe yazısının yüzde 30.9'unu oluşturan 22 yazı içinde dini kavramlara ve/veya içeriklere yer verildiği belirlenmiştir (Tablo 2-).

Cumhuriyet gazetesi: 14-20 Kasım 2021 tarihleri arasında, 7 günlük süre içinde Cumhuriyet Gazetesi'nde ekler dahil toplam 599 adet haber yayınlanmıştır. Bunların yüzde 1.1'ini oluşturan 7 adet haberde dini içerik tespit edilmiştir. Yine aynı tarihlerde toplam 89 köşe yazısı içinde yüzde 2.2'sini oluşturan 2 yazı içinde dini kavram ve/veya içeriklere yer verildiği belirlenmiştir (Tablo 2-).

Her üç gazetede, 14-20 Kasım 2021 tarihleri arasında, 7 günlük süre içinde ekler dahil toplam 2296 haber yayınlanmıştır. Bunların yüzde 1.7'sini oluşturan 39 adet haberde dini içerik tespit edilmiştir. Yine aynı tarihlerde toplam 276 köşe yazısı içinde yüzde 10.8'ini oluşturan 30 yazıda dini kavramlara ve/veya içeriklere yer verildiği belirlenmiştir (Tablo 2-).

“Basında Diyanet” Haberleri

Makale araştırmasının ikinci bölümünde Diyanet İşleri Başkanlığı - Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği'nce gazete kupürlerinden hazırlanan “Basında Diyanet” dosyasında (<https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/InPress/Index/22/basinda-diyamet>) yer alan haberler incelenmiştir. “Basında Diyanet” dosyası tüm basılı gazetelerin taranmasından elde edilen haberlerden oluşturulmaktadır. Bu çalışma kapsamındaki tarihlere dahil olan haber kupürleri Hürriyet, Sabah, Akşam, Yeni Şafak, Yeni Akit, Milli Gazete, Takvim, Türkiye, Analiz, Diriliş Postası, Karar, Milat, TürkGün, Yeni Birlik, Türkiye’de Yeni Çağ gazetelerinde yayınlanan haberlerden oluşturulmuştur. Derlenen haberler, “Basında Diyanet” dosya adından da anlaşılacağı üzere Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet İşleri Başkanının faaliyetlerini konu almaktadır. Örneğin Diyanet İşleri Başkanı'nın yaptığı bir konuşma, gerçekleştirdiği bir açılış, bir toplantıya iştiraki, ziyaret veya bir cenaze törenine katılımını vb. konuları işlemektedir.

Genel bir eğilim olarak dini günlerde dini içerikli haber ve köşe yazısı sayısının artışı yaygın kabul gören bir varsayımdır. Araştırma bu varsayımı doğrulamaktadır. Makale kapsamında 2021 yılı Ramazan ayı haberleri bir haftalık süre ile arife günü dahil Ramazan'ın ilk haftası olarak gazete kupürleri dosyasında günlük olarak taranmıştır. Bir haftalık toplam dini haber kupür sayısı 176 adet, günlük ortalama 25.1 adet olarak belirlenmiştir. Yine aynı süre içinde toplam 18 adet dini içerikli köşe yazısı kupürü belirlenmiş, bunun günlük ortalaması ise 3.2 adet olmuştur (Tablo 3-).

Tablo 3

2021 yılı Ramazan Ayı arifesi ile ilk haftasında yayınlanan haberlerden “Basında Diyanet” dosyasında yer alan dini haber ve köşe yazıları sayısı

Tarih (Ramazan ayı)	Dini haber sayısı	Dini köşe yazısı sayısı
12.04.2021 (Arife günü)	23	5
13.04.2021 (1. gün)	27	3
14.04.2021 (2. gün)	25	4
15.04.2021 (3. gün)	26	1
16.04.2021 (4. gün)	20	-
17.04.2021 (5. gün)	32	7
18.04.2021 (6. gün)	23	3
Bir haftalık toplam	176	18
Bir günlük ortalama	25.1	3.2

Ramazan etkisinin tamamen kalktığı 6 ay sonrasında, rastgele seçilen 01-07 Kasım 2021 tarihlerinde “Basında Diyanet” dosyalarında gazete kupürü taraması yapılmıştır. Bu bir haftalık sürede toplam 102 dini haber kupürü tespit edilmiş, ortalama günlük dini haber sayısı 14,5 adet olmuştur. Söz konusu sürede toplam 13 dini içerikli köşe yazısı kupürü tespit edilmiş, ortalama günlük dini içerikli köşe yazısı sayısı ise 1.8 olarak belirlenmiştir (Tablo 4-).

Tablo 4

01-07 Kasım 2021 tarihleri arasındaki bir haftalık süre içinde yayınlanan haberlerden “Basında Diyanet” dosyasında yer alan dini haber ve köşe yazıları sayısı

Tarih	Dini haber sayısı	Dini köşe yazısı sayısı
01.11.2021	14	3
02.11.2021	13	2
03.11.2021	6	1
04.11.2021	19	1
05.11.2021	13	3
06.11.2021	25	2
07.11.2021	12	1
Bir haftalık toplam	102	13
Bir gün ortalama	14.5	1.8

Tablo 3- ve Tablo 4- verileri kıyaslandığında, Ramazan ayındaki arife günü dahil ilk bir haftalık sürede toplam 176 dini haber ve 18 dini köşe yazısı yer alırken, Ramazan ayı sonrasında, Ramazan ayı etkisinin kaybolduğu bir dönemde, rastgele seçilen 01-07 Kasım 2021 tarihleri arasındaki bir haftalık süre içinde 102 dini haber ve 13 dini köşe yazısı yayınlandığı belirlenmiştir. Ramazan ayı etkisinden arındırılmış bir dönemde yayınlanan haber sayısında yüzde 42, köşe yazısı sayısında ise yüzde 30 oranında düşüş tespit edilmiştir.

Sonuç

Geleneksel medyada dini içerikli haberler ve din haberciliği çoğu zaman “tartışmalı haber” kapsamında kamuoyunun önüne çıkmaktadır. Haber değeri unsurları ile toplanıp, işlenen ve yayınlanan din haberleri uzmanlık süzgecinden geçirilememektedir. Bir başka ifadeyle uzman muhabir ve uzman editör din alanına dahil olamamaktadır.

Merkez, muhafazakar ve sol yayın politikalarıyla kitlelerine hitap eden Hürriyet, Yeni Şafak ve Cumhuriyet gazeteleri ve internet uzantılarında 14-20 Kasım 2021 tarihinde yapılan taramada din haberleri editörü, dini içerikli haberlerde aynı muhabir adının tekraren kullanımı (uzman muhabir) ve internet haber sayfalarında din kategorisi gibi konu başlıkları ile incelenmiş, Yeni Şafak Gazetesi internet sitesinde sayfa altında “Dini Bilgi” kategorisi başlığı ile dini haber ve dini bilgilerin paylaşıldığı belirlenmiştir. Bunun dışında üç gazetede de herhangi bir uzmanlık alanı (muhabirlik-editörlük) tasnifi tespit edilememiştir (Tablo 1-).

Hürriyet, Yeni Şafak ve Cumhuriyet gazetelerinde, 14-20 Kasım 2021 tarihleri arasında yapılan araştırmada, 7 günlük süre içinde ekler dahil toplam 2296 haber yayınlanmıştır. Bunların yüzde 1.7’sini oluşturan 39 adet haberde dini içerik tespit edilmiştir. Yine aynı tarihlerde toplam 276 köşe yazısı içinde yüzde 10.8’ini oluşturan 30 yazıda dini kavramlara ve/veya içeriklere yer verildiği belirlenmiştir (Tablo 2-).

Öte yandan Diyanet İşleri Başkanlığı Basın Müşavirliği tarafından hazırlanan “Basında Diyanet” dosyasında yer alan Diyanet-din içerikli haberlerden oluşan gazete kupürleri üzerinden Ramazan Ayı ve Ramazan Ayı etkisinin tamamen arındığı ve rastgele seçilen bir tarih aralığında bir başka araştırma daha yapılmıştır. Ramazan ayındaki arife günü dahil ilk bir haftalık süresinde, tüm yazılı basında yayınlanan toplam 176 haber ve 18 köşe yazısı yer almış, Ramazan ayı etkisinin kaybolduğu bir dönemde rastgele seçilen 01-07 Kasım 2021 tarihleri arasındaki bir haftalık süre içinde 102 haber ve 13 köşe yazısı yayımlandığı ve adı geçen kupür dosyasına alındığı belirlenmiştir. Ramazan ayı sonrasında yayınlanan haber sayısında yüzde 42, köşe yazısı sayısında ise yüzde 30 oranında düşüş tesbit edilmiştir (Tablo 3- ve Tablo 4-).

Sonuç olarak gazetelerde din haberciliği alanında uzmanlaşma tespit edilememiştir ve yayınlanan din haberlerinin toplam haberler içinde yüzde 1.7 oranında olduğu gözlenmiştir. Bundan sonra yapılacak çalışmalar için haber merkezlerinde din haberciliğine yaklaşım ile kamuoyunda din haberlerinin algılanışı gibi konular önerilebilir.

Kaynaklar

Arslan, M. (2016). Kitle iletişim araçları, medya ve din ilişkisi üzerine, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 5-26

Akyüz, İ. (2016), Adalet ve Kalkınma Partisi’nin din politikalarında etkili olan temel dinamikler, *International Journal of Political Studies*, 2/3 December 2016, 38-58, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/598783> Erişim Tarihi: 02 Şubat 2022

Alver, F. (2007). *Gazeteciliğin kuramsal temelleri*. Beta.

Barrow, S. (2012), *Religion and New Media: Changing the Story, Religion and The News*, Book Chapter: 173-182, <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000352974900020> Erişim Tarihi: 05.01.2022

Beckett, C. (2012), *Networked Religion, Religion and The News*, Book Chapter: (99-105), <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000352974900010> Erişim tarihi: 04.01.2022

Brown, A. (2012), *Cumberland Blues, Religion and The News*, Book Chapter: (117-125), <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000352974900012> Erişim Tarihi: 04.01.2022

Cangöz, İ. (2015). *Değişen anlam ve değerleriyle gazetecilik*. Sınırsız.

Çelebi, K. (2018). Medya ve din ilişkisi bağlamında TV programlarında sorulan dini sorular ekseninde kadın problemleri [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çelikkaya, M.F. (2010). Seküler bir kutsal oluşturma aracı olarak medya ve din ilişkisi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çuhadar, M. (2013). Ulusal basında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın temsili: Kürtaj ve cemevi haberleri [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çuhadar, M. (2015), Dijitalleşen din ve diyanet. Çamlıdereli, vd. (Edt), *Dijitalleşen din içinde*, (175-222). Köprü.

Çuhadar, M. (2019), Türkiye'de Kamu Hizmeti yayıncılığı Açısından Dini Temalı Tv Programları ve Diyanet Tv Program Türleri Üzerine Bir İnceleme. *MEDİAD Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 237-266.

Düzcan, Ş. (2020), Popüler kültür bağlamında sosyal medya ve din: Sözler köşkü örneği [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ezerbolatoğlu, U. (1996), İletişimin kitlesel etkisi bağlamında Türkiye'de basının dine bakışı-1990-1994 yılları arasında yayınlanan Nokta dergileri örneği-, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Furat, A. Z. (2019), Din Eğitimi Ekseninde Türkiye'de Medya ve Din Araştırmaları. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi MEDİAD*, 2 (1) 29-51. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/745534> Erişim Tarihi: 17.01.2022.

Gill, R. (2012), *Religion, news and social context: Evidence from newspapers, religion and the news*, Book Chapter: (45-59), <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000352974900005> Erişim Tarihi: 04.01.2022 .

Gledhill, R. (2012), *Mirrors to the world, religion and the news*, Book Chapter: (89-98), <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000352974900009> Erişim Tarihi: 05.01.2022.

Han, B.C. (2017), *In The Swarm*, Translated: Erik Butler, Cambridge-Massachusetts-London, The IMT Press.

Hayta, N. (2019), *Medya ve din ilişkisi bağlamında Türkiye’de dini yayıncılık: “Prof. Dr. Nihat Hatipoğlu İle Dosta Doğru Programı örneği”* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyol Bilimler Enstitüsü.

İktibas Dergisi, (2022). <https://www.iktibasdergisi.com/2022/01/07/diyanetten-ulusal-medya-acilimi/>

İslam ve Medya, (2019). <https://www.islamvemedya.com/din-konusunda-uzman-muhabirler-istihdam-edilmeli/647/>

Kovach, B. & Rosenstiel, T. (2007). *Gazeteciliğin Esasları* (Serdar Göktaş, Çev.), Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Landau, C. (2012). *What the media thinks about religion: A Broadcast perspective, religion and the news*, Book Chapter: 79-87 <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000352974900008> Erişim Tarihi: 03.01.2022.

Poe, M. T. (2019). *İletişim tarihi* (Umut Yener Kara, Çev.). İslık.

Royle, R. (2012), *Popular media, news and religion, religion and the news*, Book Chapter: 153-160, <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000352974900017> Erişim Tarihi: 04.01.2022.

Scheufele, D.A., Nisbet, M.C., Brossard, D. (2003). *Pathways to political participation? Religion, communication contexts, and mass media*. 15(3), 300-324, DOI10.1093/ijpor/15.3.300, <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000185349700005> Erişim Tarihi: 03.01.2022.

Scott, R. (2012), *Reconciling religion in worlds of violence, religion and the news*. Book Chapter: 161-170, <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000352974900018> Erişim Tarihi: 04.01.2022.

Şahin, A. (2011), *Medyada Ramazan ve dini bayramlar Cumhuriyet Gazetesi örneği (1924-1941)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şenyüz, B. (2018), *Dünyada akademik sıralaması yüksek gazetecilik lisans bölümlerinin ders programları analizi. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (47), 87-110. <https://www.researchgate.net/publication/329586242> Erişim Tarihi: 03.02.2022.

Temel, M. (2019), *Medya ve din tartışmaları sempozyumu değerlendirmesi, Medya ve Din Araştırmaları Dergisi MEDİAD*, 2(1), 171-180. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/745558> Erişim Tarihi: 17.01.2022.

Turan, İ. (2007), Medyadaki din adamı imajı üzerine bazı düşünceler, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24/24-25 (Temmuz 2007), 293-304.

Wolley, P. (2012), *A relationship worth getting right, religion and the news*, Book Chapter: 61-75, <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000352974900006> Erişim Tarihi: 02.01.2022.

Yenen, İ. (2012), Yazılı basında “Din Adamı” kimliğinin temsili, *Turkish Studies*, 7/2 Spring 2012, s. 1161-1181, Ankara, Doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3161>

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.

Yüksel, E. ve Gürcan, H. İ. (2005), *Haber toplama ve yazma*. Tablet.

Araştırmacı Katkı Oranı: 1. yazar %50, 2. yazar %50.

Destekleyen Kurum/Kuruluşlar: Herhangi bir kurum/kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.